

Juteini 2024/1

Suomen kielen tapahtuma Hattulan Juteinitalolla 14.5.2024

Teatteriohjaaja ja toimittaja Päivi Istala:

”Salaista valoa täynnä”

– runoilija Saima Harmajan lyhyt elämä 1913–1937

Hyvää iltaa arvoisat hattulalaiset ja parolalaiset! Oli oikein iloinen hetki täällä puolelta päivin, kun pidin esitykseni lukion kakkosluokkalaisille.

Jos nyt on vähän miehistä pulaa, niin hurrataan kaikille näille kolmelle, jotka ovat täällä. Lukiolais-ten joukossa oli kyllä poikia ihan hyvin. Aina kun katsoin täältä käsin sinne päin, löytyi joku poika, joka kuunteli erityisen intensiivisesti. Olin aivan innoissani, että hyvä, koska runot kuuluvat kaikille. Niin naisille kuin miehille ja kaikille muillekin.

Salaista valoa täynnä

Olen Saimaa harrastanut suurin piirtein kymmen-vuotiaasta saakka. Hänen tarinansa on järisyttävä ja niin traaginen. Toisaalta siinä on myös paljon iloa sisällä. Sen ymmärtää jokainen, joka hänen tuotantoon lukee. Esitykseni nimi on ”Salaista valoa täynnä”. Jos oikein muistan, hän kirjoittaa näin runossaan Herääminen: ”On salaista valoa täynnä, vesi, taivas ja tuulet sen”.

Saima Harmaja kirjoitti paljon luonnosta, elämästä ja nuoruudesta. Tietysti rakkaudesta, onnettomastakin. Sitten vielä läheisistä perhesuhteista. Ynnä elämästä sekä kuolemasta, luontorunoja. Näiden lisäksi siis rakkaus ja nuoruus, ja kysymys:

kuka ja mitä minusta tulee, minun kutsumukseni, siitä hän paljon kirjoitti. Ynnä sitten vielä elämästä ja kuolemasta nämä klassiset aiheet.

Olemme saaneet paljon valokuvamateriaalia Harmajan suvulta, josta kerron myöhemmin. Oheisessa niin sanotussa ruusukuvassa hänellä on yllään parempi puku ja ruusu olkapäällä, varmaan jossain vaiheessa ylioppilaskirjoituksia tai niiden jälkeen. Ylioppilaskuva on kyllä erikseen.

Sain idean Saima Harmaja -seuraan vuonna 2003. Parhaimmillaan seurassa on ollut jäseniä noin 170, ja nyt taitaa olla semmoinen 60–70 korkeintaan, koska me jo harmaannumme. Oheisen ympyrälogon on tehnyt Saiman serkku, Lohjalla vakituisesti aikanaan lapsuuttaan ja nuoruuttaan elänyt Lea Jännes, jonka isä oli Saiman äidin veli.

Lohjalla oli Ahtialan puutarha, aikanaan 20–30-luvuilla iso taimien toimittaja ympäri Etelä-Suomea. Juho Jänneksen vanhin tytär oli Lea, josta tuli Saiman paras ystävä koko elämäksi. Hänestä tuli Lea Ignatiuksen tunnettu graafikko 1940- ja 50-luvuilla ja vielä 60-luvullakin.

Hän teki ympyrälogon (kuva yllä) WSOY:lle, Saiman kustantajalle, ikään kuin yleiseksi Saiman kirjoihin tulevaksi logoksi, ja me saimme tämän käyttömme kustantajalta, kun seuramme perustettiin

Päivi Istala

vuonna 2003.

Saiman Harmaja kuoli muutamaa viikkoa vaille 24-vuotiaana. Perhe oli se yksikkö ja ne ihmiset, jotka hänelle varmasti eniten merkitsivät tässä maailmassa. Toki on otettava mukaan hänen kylläkin onnettomasti päättyneet rakkaustarinansa tämän päiväkirjoissa esiintyvän herrasmiehen nimellä ”J” kanssa.

Aikanaan Kaarina Helakisa, joka kirjoitti ensimmäisen, ei nyt ihan elämäkerran, mutta sen tyyllisen ihailijakertomuksen ”Legenda jo eläessään” -sarjaan, paljasti vuonna 1977, kenestä oli kysymys: ekonomi Jaakko Holmasta, joka myöhemmin avioitui Saiman luokkatoverin Toini Hongiston kanssa, eli ei J kovin pitkälle Saimasta kuitenkaan päässyt.

Saima Rauha Maria on kuvan keskimmäinen ly-

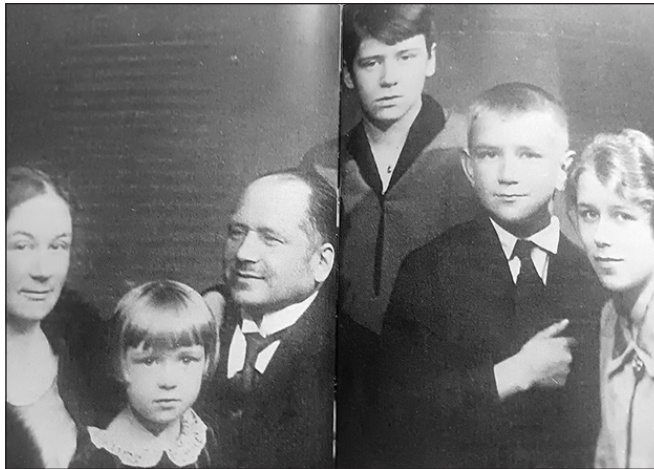
hyttukkainen. Niin kuin tekstissä lukee, vanhempien vastustuksesta huolimatta hän leikkautti pitkän punertavan tukkansa muodikkaasti polkkatukaksi 1920-luvulla. Siksi hän näyttää tuossa kuvassa enemmänkin pojalta. Valokuvassa nämä kolme aikaisin menehtynyttä sisarusta ovat siinä oikealla, ja vasemmalla ovat vanhemmat, ja heidän välissään nuorin sisar Kirsti, joka oli ainoa, joka sai elää pitkän elämän. Hänet tunnettiin myöhemmin nimellä Kirsti Toppari.

Saiman sisko Kirsti, Aku Ankan päätoimittaja

Kirsti Toppari oli Helsingin Sanomien toimittaja, ja myöhemmin, mikä on aika hauskaa, Aku Ankan päätoimittaja. Kirsti Toppari itse sanoi, että jossain vaiheessa kun hän Helsingin Sanomien toimittajana, hän sai tehdä pitkiäkin ulkomaanmatkoja ja sieltä reportaaseja Helsingin Sanomille, ja sitten kun tuli tämmöinen tiedonanto, että miten olisi rupeaisitko Aku Ankan päätoimittajaksi, niin hän ajatteli, että onko ne panneet hänet hyllylle ihan kokonaan.

Mutta sitten hän kertoi meillekin tajunneensa, että hyväinen aika, silloin jo 50–60-luvuilla lähestulkoon joka perheeseen tuli Aku Anka lapsille, ja sehän on maailman tärkeimpiä foorumeita Suomessa, ja että sitä kirjoitetaan hyvällä suomen kielellä, ja siitähän kiitetään Aku Ankaa vielä tänäkin päivänä. Se on ilman muuta Kirsti Topparin perustyön päälle rakennettua toimintaa edelleenkin.

Kirsti Toppari oli kahdesti naimisissa ja hänellä oli yhteensä seitsemän lasta. Hän sanoi, että kun lapsena kaikki kuolivat hänen ympäriltään, kaikki sisarukset ja sitten vielä muita henkilöitä siitä isosta sovusta, niin hän päätti, että hänellä pitää olla iso perhe. Se todellisuus, pyyntö ja haave täyttyivät.

Harmajan perhe v. 1927. Vasemmalta äiti Laura Harmaja, nuorimmainen **Kirsti** (myöh. Toppari), **isä** Leo Harmaja, **Saima** (joka vanhempiensa vastustuksesta huolimatta leikkautti pitkän punertavan tukkansa muodikkaaksi polkkatukaksi), perheen poika **Tapani** ja vanhin lapsista, **Outi** (myöh. Talvitie).

Saima Rauha Maria Harmaja syntyi siis kahdeksantena päivänä toukokuuta 1913, joten hänen syntymäpäivänsä 111. muistopäivä oli vain muutama päivä sitten. Saima kuoli keuhkotuberkuloosiin, ja hänestä tuli kuolemansa jälkeen legenda, kun hänen äitinsä toimitti kirjan, jonka nimi on ”Kootut runot ja runoilijakehitys päiväkirjojen ja kirjeiden valossa”. Minulla on oman äitini painos vuodelta 1942, ja siellä ovat äidin alleviivaukset. Aina kun luen sitä, ajattelen äitiä. Hän on kirjoittanut punakynällä huomioitaan: haa, juuri noin, höh, häh. Tämmöisiä ihailija kirjoittaa.

Rakkauteni Saima Harmajaan lähti omasta äidistäni. Kun muistelen lapsuutta ja varsinkin nuoruuttani, niin luulen, että äiti on lykännyt käteeni luet-

tavaksi Saiman äidin Laura Harmajan toimittaman Elämän auetessa -nimisen kirjan, jonka sisältönä on Saiman lapsuudenaikaisia päiväkirjoja. Saima kirjoitti päiväkirjaa kahdeksanvuotiaasta ihan kuolemaansa saakka.

Saiman päiväkirjat on suurenmoinen aarreaitta. Ja vaikka kaikkia päiväkirjoja ei ole vielä julkaistu – ei läheskään – niin tuon kokoelman, jonka hänen äitinsä sittemmin toimitti, ensimmäinen painos ilmestyi vuonna 1938, ja tämä käsissäni oleva vuoden 1942 painos taitaa olla toinen.

Teosta on myyty kaikkiaan yli 100 000 kappaletta Suomessa, ja joku 20. painos on meneillään. Viime vuonna, kun oli Saiman syntymän juhlavuosi 110 vuotta, tuli oikein söötinnäköinen kokelma. Siinä olivat kaikki runokokoelmat, mutta ei sitä päiväkirjaosuutta, mutta tuotakin on nyt myyty aika tavalla.

Saiman vanhemmat kansantaloustieteilijöitä

Saiman molemmat vanhemmat olivat kansantaloustieteilijöitä. Isä Leo Harmaja oli kotoisin Juvan Kurkimäeltä, Schadewitzien suvusta, jonka kantaisä saapui Suomeen 1600-luvulla saaden maatilaa Juvalta kuningas Kustaa II Aadolfin lahjoituksena. Siitä peräisin on tämä sukunimi, joka vieläkin on olemassa. Schadewitzejä on esim. Vantaalla ja myös Juvalla.

Eräs Mannerheimristin ritareista oli Einar Schadewitz, nykyisin Vantaalla asuvan Aki Schadewitzin isä. Osa suvusta suomensi nimensä, ja aika monet valitsivat nimen Harmaja vuonna 1906, joka oli suomalaisen sukunimihistorian suuri nimenmuutosvuosi. Hyvin monet ruotsinkielisillä nimillä varustetut suvut suomalaistivat nimensä silloin.

Leo Harmaja oli sisarusarjansa vanhin Juvan

Kurkimäellä. Hän pääsi opintielle ensimmäisenä, valmistui ylioppilaaksi Mikkelin Lyseosta ja lähti opiskelemaan maan kansantaloustiedettä Helsingin yliopistoon. Kansantaloustiede oli silloin 1900-luvun alussa aivan uusi oppiaine. Ja kuinka ollakaan, siellä hän tapasi kohtalonsa, eli Lauran, omaa sukua Genetz. Tämä sukunimi kirjoitetaan Genetz, mutta lausuvat sen Jenets. Genetzien kantaisä Suomeen saapui sukulegendaan mukaan Italiasta joskus 1700-luvun loppupuolella. Hän oli satulaseppä, teki satuloita ja muita nahkatöitä.

Jostain syystä hän tuli sitten Saksan kautta Ruotsiin ja sieltä sitten Suomeen Karjalaan Impilahdelle ja sinne hän jäi. Siellä ovat hänen jälkeläisensä syntyneet. Kun Leo ja Laura tapasivat toisensa, niin myös Laura oli valinnut kansantaloustieteen, joka oli siis aivan uusi aine silloin Helsingin yliopistossa. Oli aika erikoista, että nuori nainen otti sen, mutta hän oli kiinnostunut siitä ja teki siitä elämäntyönsä. Laura Harmaja perusti Suomeen kodin taloustieteen 2. maailmansodan sodan jälkeen. Oppiaineen nimi on nykyään kuluttajaekonomia.

Elämäkerturi fil.tri Ritva Ylönen kirjoitti ensin Saiman elämäkerran vuonna 2019 ja viime vuonna Laurasta elämäkerran ”Järjellä ja tunteella – Laura Harmajan traaginen elämä”.

Naisten palkaton kotityö bruttokansantuotteeseen!

Oppiaineen nimi on siis nykyään kuluttajaekonomia. Viime vuonna kun vietimme sitä 110. juhluvuotta, nykyinen Helsingin yliopiston kuluttajaekonomian professori Visa Heinonen tuli pitämään esitelmän jäseniltaamme ja totesi, että Laura Harmaja muistetaan tietysti tyttärensä runojen koko-

FT Ritva Ylönen on kirjoittanut elämäkerrat sekä Saimasta että tämän äidistä Laura Harmajasta

ajana ja päiväkirjojen toimittajana, mutta hänellä oli huomattavaa ura myös kansantaloustieteessä. Laura Harmaja ehdotti jo 1930-luvulla – kuvitelkaa nyt – että naisten palkaton kotityö pitäisi laskea mukaan bruttokansantuotteeseen!

Laura Harmaja opetti muissakin oppilaitoksissa, mutta harmillista tietysti, sota-ajan ja lasten kuolemien vuoksi hän ei koskaan ehtinyt väitellä. Hänen pääteoksensa nimi on Kansantalous kotitalouden osana. Ihan uutta tässä kirjassa olivat hänen näkemyksensä naisten tekemästä kotityöstä: mitä se maksaa, mitä sen pitäisi maksaa, paljonko siihen menee rahaa, miten perheenäidin olisi syytä teh-

dä budjetti ja miten seurata ja miten sitä pärjätään. Näitä artikkeleita käännettiin myös englanniksi ja ne menivät Englantiin ja Yhdysvaltoihin saakka.

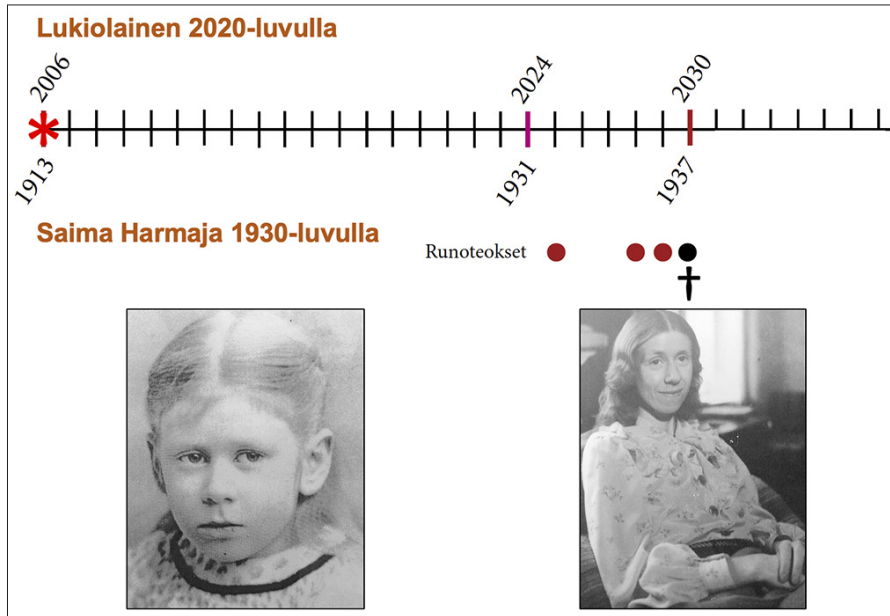
Laura Harmaja oli myös Suomen ensimmäisen naistenlehden, Kotilieden, perustajajäseniä v. 1922, ja oli sen toimituskunnassa loppuelämänsä. Hän oli aikanaan hyvin tunnettu ja senkin vuoksi tuo edellä mainittu pääteos on hyvin tarpeellinen tässä Suomen naisten historiassa.

On hän ollut aika hurja mimmi siinä vaiheessa. Kaikkien näiden elämän vaikeuksien keskellä, joita kolmen lapsen menettäminen viiden vuoden sisällä merkitsi, hän jaksoi taistella kodin taloustieteen Helsingin yliopiston oppiaineeksi. Se toteutui vuonna 1946.

Professori Visa Heinonen kertoi mainitsevan aina uusille opiskelijoille, että Laura Harmaja on perustanut tämän kaiken. Sen takia minusta on erittäin arvokasta, että Ritva Ylönen, Saiman elämäkerran tekijä, jaksoi kirjoittaa vielä Äiti-Laurankin elämästä ja tutkia koko Genetzien suvun historiaa. Laura Harmajan isä oli Arvid Genetz, lyyrikkonimeltään Arvi Jännes. Hän kirjoitti isänmaallisia runoja siihen aikaan, kun Suomi oli vielä Venäjän suuruhtinaskunta.

Saima Harmajan isoisä oli kielentutkija

Arvid Genetz oli senaattori ja kielentutkija. Kirsti Toppari, hänen nuorempi lapsenlapsensa, ainoa joka perheestä eli pitkän elämän, kertoi meille, kun perustimme Saima Harmaja -seuraa vuonna 2003, että hänen isoisänsä Arvid Genetz oli 1800-luvun lopulla ollut tieteellisen valtuuskunnan kanssa Marinkaalla kaukana Uralin takana.

titeltiin: onko neiti musikaalinen? Silloin Laura vastasi, että kyllä, olen musikaalinen, mutta en ole kovin tanssikaalinen. Siitä sitten alkoi tämä rakkaustarina.

Leolle ja Lauralle syntyi neljä lasta, jotka näkyvät tuossa kuvassa pari sivua aikaisemmin. Vanhin oli Outi, tämä oikealla näkyvä vähän kiharatukkainen nuori nainen joka syntyi 1911, Saima 1913, sitten siinä oikealla keskellä perheen ainoa poika Tapani 1917 ja sitten Kirsti 1923, myöhemmin sukunimeltään Toppari.

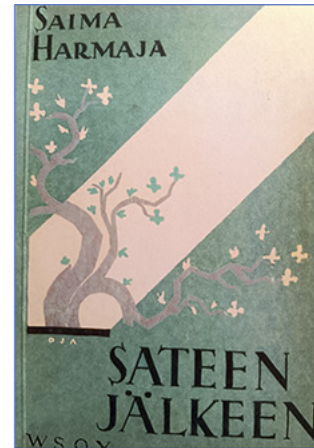
Nuo kolme, jotka lähtivät ensimmäisinä tästä maailmasta, sat-

tuvat olemaan kuvassa yhdessä siinä oikealla.

Viereisellä aikajanalla on alempana Saiman ikäkaari, yläpuolellaan vertailun vuoksi nykyhetkessä suurin osa näistä opiskelijoista, vuonna 2006 synty-

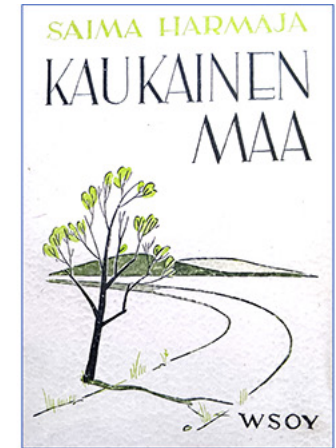
1932

1935

1936

1937

Hän oli kirjoittanut ensimmäisen marinkielisen aapisen. Kun Kirsti Toppari vuosikymmeniä myöhemmin saapui työmatkallaan sinne Joshkar-Olan yliopiston aulaan, niin ensimmäinen minkä hän näki oli hänen isoisänsä kuva. Marilaiset tietävät, että Arvid Genetz oli heidän kannaltaan erittäin tärkeä henkilö.

Musikaalinen, vaan ei tanssikaalinen

Harmajoilla on todella erikoislaatuinen hauska huumorintaju. Laura peri tämän isänsä huumorintajun. Kun Leo ja Laura tapasivat ensimmäisen kerran, Leo nuorena ylioppilaana ja Laura Genetz nuorena kansantaloustieteen opiskelijana, jossain yliopiston tanssiaisissa, Leo meni hakemaan tätä sievää nuorta, pienikokoista nuorta neitiä tanssiin. Leo kysyi, kuten asiaan kuului, silloinhan ei sinuteltu, vaan tei-

neinä.

Jos he eläisivät vain yhtä vähän aikaa kuin Saima, heidän kohtalonsa täyttyisi vuonna 2030, kuten ylärivissä näkyy. Saiman kohdaltahan se täyttyi vuonna 1937. Nuo pallukat tarkoittavat, että Saiman ensimmäinen runoteos tuli vuonna 1932, ja sitten seuraavat vuosina 1935, 1932 ja 1936 eli 1932 Huhtikuu, 1935 Sateen jälkeen, 1936 Hunnutettu ja 1937 Kaukainen maa, jonka Saiman äiti Laura kokosi jälkeen jääneistä runoista.

Kahden jälkimmäisen kansikuvat ovat saman tekijän, hänen serkkunsa Lea Ignatiuksen tekemät. Siinä näkee hänen tyyliinsä tämmöinen aika hyvin selkeä ja kuitenkin koristeellinen.

”On maa, jonne kaikki polut katoaa”

Tietyllä tavalla tuo Hunnutettu on minusta hieno, samoin Kaukainen maa, joka sitten menee jonnekin – On maa, jonne kaikki polut katoaa, niin kuin Saima kirjoitti. Seuraava on näistä Saiman kuvista

MIETELMÄ

Niin usein uni pettää
ja usko unihin.
Niin usein pettää voimat
ja usko voimihin.

Niin usein pettää lempi,
niin usein innostus.
Ei koskaan petä kaiho,
ei sammu kaipaus.

10.11.1927
(kirjoitettu 14-vuotiaana)

minusta herttaisimpia siinä mielessä, että siinä on murrosikäinen tyttö, joka ei ollenkaan halua olla valokuvassa. Katsokaa vaikka hänen ilmettään. Vielä on tuo letitetty tukka tuossa. Siinä hän on suunnilleen 14-vuotiaana. Sitten lähti tukka semmoiseksi kuin se siinä ensimmäisessä valokuvassa oli. Hän kirjoitti edellä olevan mietelmänsä 14-vuotiaana.

Jos 14-vuotias kirjoittaa näin, niin mitä hän kirjoittaakaan tulevina vuosina! Siitä kuulemme kohta lisää. Harmajan perheen kohtalossa olivat läsnä kaikki äärimmäisen tragedian ainekset.

Saima ihaili koko elämänsä Harmajoiden vanhinlasta, isosiskoaan Outia. Saima itse oli sitä mieltä, että hän on ehkä vähän niin kuin pullukka jossain vaiheessa, ja sitten oli kesakoitakin hänen naamassaan ja vähän punertava tukka. Ja sitten hänellä on pitkä, kaunis kiharatukkainen, todella hienopiirteinen isosisko.

Heidän suhteensa oli erittäin lämmin, mutta sama voi sanoa myös hänen suhteestaan veljeen, Tapaniin. Outin kohdalla kävi sillä tavalla, että kun hän lähti

lukemaan lääketiedettä, kaikki Harmajoiden lapset kävivät Suomalaista Yhteiskoulua Helsingissä. Tätä kuuluisaa SYKKiä, joka oli nimenomaan suomenmielisten perheiden lempikoulu.

Ensimmäisenä pääsi ylioppilaksi Outi, hän lähti lukemaan lääketiedettä. Sieltä hän löysi puolison omasta tiedekunnastaan, Yrjö Talvitien. He menivät naimisiin 1935. Ensimmäinen lapsi syntyi keväällä 1936 maaliskuussa, mutta siinä kävi sitten niin kuin kävi. Jonkunnäköinen hirveä influenssa-aalto oli tuolloin liikkeellä silloin Helsingissä, ja se kai sitten puhkesi loppujen lopuksi keuhkokuumeeksi heti synnytyksen yhteydessä ja sen jälkeen.

Suomen ensimmäinen Outi

Outi Talvitie taisteli elämästään vielä kaksi viikkoa, mutta kuolema vei hänet maaliskuun lopulla. Lapsi kuitenkin pystyttiin pelastamaan. Vauvan nimeksi pantiin Outi, äitinsä mukaan, ja myöhemmin, sitäseuraavassa polvessa on myös Outi. Siitä seuraava on sitten Outi Matilda. Nyt Outi Matilda taitaa olla jo 18–19-vuotias, ja hänen äitinsä, kolmas tässä Outi-rivistössä on meidän hallituksemme jäsen Outi Törnwall. Hän kertoi, että totta kai jatkettiin suvun Outi-perinnettä, mutta nuorinta nimitämme Matildaksi, koska mummi-Outi, tämä silloinen vauva, on vielä elossa.

Selitykseksi: Suomen ensimmäinen Outi oli tämä Outi Harmaja, naimisiin mennessä siis Outi Talvitie. Vasta siitä aloitti leviämisensä tämä uusi etunimi. Saiman siskon Outin kuolema tapahtui siis maaliskuussa 1936. Saiman keuhkotuberkuloosi oli silloin jo hyvin pitkällä, hänen äitinsä Laura hoiti hänet kotona loppuun saakka. Vähän yli vuosi ja kuukausi

Outin kuoleman jälkeen eli 1937 huhtikuussa kuoli Saima kotonaan keuhkotuberkuloosiin.

Ainoa poika Tapani oli syntynyt 1917. Se oli sellainen ikäluokka, jonka jäsenistä paljon kuoli talvisodassa. Siinä meni myös sitten Tapani Harmaja. Hän oli hävittäjälentäjä ja kiinnostunut lentämisestä koko elämänsä. Hänen suuret sankarinsa, tietysti siinä aikana ja sitä ennen jo, olivat ensimmäisen maailmansodan hävittäjälentäjät, saksalaiset, englantilaiset ja ranskalaiset.

Heistä Tapani Harmaja kirjoitti Pilven Veikot -nimisen elämäkertakirjan, jota löytyy vielä antikvariaateista. Katsokaa ihmeessä joskus, jos tulee mahdollisuus. Minä aina nauroin äidilleni, että tähän liittyy Jaska Jokunen -sarjakuva - eikö niin? Se Ressu-koirahan istuu siellä koirankopin päällä ja tähtäilee Punaista paronia ylhäällä jossakin ilmassa. Olin aina hirveän ylpeä sitten koulussa, kun oli juuri tällaisia esitelmätilaisuuksia koulun äidinkielen tunnilla, että minäpä tiesin kuka se paroni oikeasti oli. Hän oli Manfred von Richthofen. Hän pudotti 82 konetta ja hän oli Tapani Harmajan suuri ihanne.

Saiman veli, hävittäjälentäjä Tapani Harmaja

Tapani Harmajan lentokone ammuttiin Viipurilahden jälle helmikuun ensimmäisenä päivänä 1940. Hän oli hyvin lahjakas ihminen, ja ilmeisen lahjakas oli sisarusparvi kaikkienensa. Suomen valtio lähetti Tapanin vuonna 1936 Italiaan testaamaan uusia koneityyppejä. Fiat kokeili silloin uusia moottoreita ja niin poispäin. Suomen valtio lähetti hänet sinne siinä mielessä, että jos Fiatin uudet koneet ovat hyviä, niin Suomi saattaisi ostaa niitä.

Kun Tapani Harmaja teki Italiassa koelentojaan,

Sotalennolla iltahämärissä, kirjoittanut Tapani Harmaja

Pilvien meri makaa
allaan pimeä maa,
mutta pilvien takaa
aurinko leimuaa.

Alhaalla yö sodan musta,
ylhällä kuulakas sees,
tykkien julistusta
et tunne sydämees:

Ei sodan painava taakka
mieltäsi ahdistaa
jaksa pilvissä saakka,
siellä on rauhan maa.

Kesän kosketus lauha
talven taivaalla on,
iankaikkinen rauha,
hyvä ja loppumaton.

Mutta mielesi havaa:
mitä uneksit, mies?
Jollet silmiäs avaa,
tähän päättyy sun ties.

Jossakin väijymässä
vihollisesi on,
niinkuin itsekin tässä
väijyt, sä onneton.

Kirjoitettu 20.1. 1940.

Tapani Harmajan kone ammuttiin Viipurinlahden jäälle 1.2.1940

hän syöksyi Uudella Fiatin koneella samalla tavalla kuin Suomessa syöksyttiin. Mutta hän ei ottanut huomioon sitä, mitä hän ei tietenkään tiennyt, että se italialaisen uuden koneen moottorivoima oli paljon suurempi kuin niissä vanhoissa koneissa, joilla suomalaiset lensivät. Siinä kävi sitten niin, että yhtäkkiä se kone vavahti jossain vaiheessa ja hän olisi syöksynyt suoraan maahan, mutta sai koneen kuitenkin oikaistuksi. Koko tuulilasi tuli silmille, ja lentäjäläsit rikkoutuivat.

Ihme, että silmiin meni vain yksi pieni siru. Hän ei menettänyt näköään, mutta naamasta lääkäri poisti aikamoisen määrän pieniä lasinsiruja. Tällä tavalla me Suomessa syöksytään, sanoi tämä nuori mies. Tapani kävi opiskelemissa myös Lontoossa, Englannissa lentämistä, ja oli tekemässä väitöskirjaa nimenomaan näistä ensimmäisen maailmansodan

hävittäjälentäjistä.

Tapani Harmaja meni myös kadettikouluun jossain vaiheessa. Simputus oli kuitenkin siellä niin kauheata, että Tapani, joka oli suoraluontoinen ja hienoluontoinen ihminen, sanoi, että ei hän kestä sellaista, ei tule mitään, että hän lähtee tutkijan uralle, ja väitöskirja olikin jo tekeillä, kun talvisota alkoi. Hän lensi ensimmäisen kuukauden koneita Ruotsista Suomeen, niin paljon kuin ehti, ja kuitenkin tammiin alussa pystyi jo lähtemään rintamalle, ja siinä sitten kävi kuten kävi.

Saima Harmajan runoissa herääminen on salaista valoa täynnä: vesi, taivas ja tuulet sen. Hänen runoissaan päivä paistaa läpi syvyyden, valo on verhoutunut, katsojan näkymä maisemaan on hunnutettu, pilvet uivat aalloilla, kirkkaus hohtaa kuin verhon takaa, runoissa on kultaista sumua, tomua tai hä-

myä, puutarhat kukkivat, vesi päilyy. Mutta heleästä mullasta ” tuhat itua vavisten syöksyy haudastaan.” Siemenet-runossa on näin.

Näitä kauneusnäkyjä vasten piirtyy kuitenkin toisenlainenkin ote. Hurja, rakastava, ehdoton, aistillisesti ajassaan varsin rohkea, sensueelli tapa kirjoittaa. Runon minä on noita, joka kirjoittaa: ”Vaviskaa minun edessäni, oi ihmiset, /kun minä nostan lumotun sauvani,/ tottelee minua kaikki maailmassa”. Tai kun runo valvoo ja odottaa ihmettä, se toteutuu kerran, sadan vuoden kuluttua. ”Älkää sanoko minulle, ettei sitä ihmettä ole. /Minä olen äärettömän nuori, /enkä ole vielä nähnyt mitään,/ ja siksi minä tiedän enemmän kuin te”. Tällainen uskomaton paradoksi juuri näin. Siinä puhuu uhmakas sisäistynyt kutsumustietoisuus, runoilija, joka tietää, mitä tah-

too. Saiman mielilintu oli peipponen. Seuraava runo on vuodelta 1931, ja se on Huhtikuu-kokoelman ensimmäinen. Keväällä 1931 Saima sai tämän, voisi sanoa, tulevan kuolemantuomionsa, eli keuhkotuberkuloosin. Eihän siihen aina kuoltu, mutta hänen kohdallaan niin kävi.

Niin monta katarria oli ollut ja niin paljon keuhkovaiveuksia, että hänen enonsa, äidin nuorempi veli, lääkäri Niilo Jännes sanoi, että kyllä tämä on nyt hyvin otettava hyvin varovasti. Siinä on näitä kaikuja tästä.

*”Oi Jumala! Sydämessäni
on aivan pimeää,
Ja kuitenkin peipponen lauloi.
En voi sitä ymmärtää.”*

(ote runosta ”Peipponen”, kirjoitettu 1931,
Kootut runot, s. 321)

Seuraavassa ilmenee Saiman luontokosketus:

*”Aamun kirkkaus on niinkuin laulu.
Itse taivas lepää järvestä.”*

(ote runosta ”Aamu”, kirjoitettu 1931 s. 318).

Sitten on tämä Jäätyvä järvi, toinen puoli häntä:

*”Ja kaukana koira haukkuu.
Se on hirveä koira, se haukkuu
sysimustaan pimeyteen.
– Tänä yönä jäätyy järvi.
Kuu pysähtynyt on.
Pidä kädestäni kiinni,
sinä Tajuamaton.”*

(ote runosta ”Jäätyvä järvi”,
kirjoitettu 1931, s. 331).

Outi Talvitie in Memoriam
on Saiman traagisimpia runoja:

*”Aukeni aurinkoon rakas, tuoksuva pensas.
Ruusuin puhkesi tuo, ihanampana muita.
Ruususta ruusuun, kuin suven lämpö ja hurma,
rakkaus huokui.*

*Niin tuli pitkäinen, alas maahan se iski.
Ei ikivanhaan puuhun, ei lahokantoon
koskenut tuo ase taivainen, kukan päätä ei
katkonut sairaan.*

*Vain suven ruusuihin tulisimpiin se iski.
Tuoksuen tuskassakin pois kuolivat nuo
hymyhuulin.*

*Jäi itu hento, imien tuhkasta voimaa:
versova ruusu.”*

(Outi Talvitie - in Memoriam,
kirjoitettu 2.4.1936, s. 452).

Saima on kirjoittanut tämän runon parisen viikkoa Outi-siskonsa kuoleman jälkeen. Kun luette sitä, kiinnittäkää huomiota tuohon viimeiseen säkeeseen ”Jäi itu hento, imien tuhkasta voimaa: versova ruusu”.

Tämä, minkä nyt kerron, on kuvaus harmajalaisesta huumorintajusta. Siinä vaiheessa, kun sain idean perustaa Saima Harmajalle nimikkoseuran vuonna 2003, olin tavannut Saiman nuoremman sisaren Kirsti Topparin Lohjan teatterin Saima Harmajaa käsittelevän näytelmän ”Tähtikeinu” ensi-illassa.

Olin koko elämäni halunnut tavata juuri hänet, ainoan Harmajan perheen sisaruksista eloon jääneen. Tapaaminen onnistui ensi-illassa, koska Kirsti oli kunnainvieraana tullut katsomaan näytelmää sisarensa Saiman elämästä. Kirsti tuntui tutulta heti.

Meillä kotona oli tämä tyypillinen tarina, että minun äitini rakasti Saima Harmajaa. Hän istutti sen rakkaudensa minuun ollessani 10–11-vuotias. Se oli menoa. Ei sille voinut mitään. Palaan kohta tuohon mainitsemaani itu-hommaan.

Kuinka Saima Harmajan nimikkoseura perustettiin

Minulla oli kolme nuorempaa sisarusta, ja olin perheeni esikoinen, jo iso tyttö. Kun ne kolme pientä oikein pylyilivät makuuhuoneessa tai olohuoneen lattialla kiljuen, niin äitini pani pannunmyssyn päähänsä ja otti runokirjan käteen. Hän rakasti ru-

notta ja huusi: ”Hiljaa, äiti lukee lyriikkaa!” Silloin tiedettiin, että nyt on tiukat paikat, kun äiti lukee lyriikkaa.

Vaikka kävin kirjastossa pahimmassa lukuiässäni varmaan kolme kertaa viikossa, runojen takia minun ei sinne tarvinnut mennä kirjastoon. Meillä oli koko Suomen lyriikka kotona. Siitä seurasi suuri kirjallisuuden rakkaus, jota olen saanut kantaa koko elämäni.

Joka tapauksessa Kirsti Toppari sanoi: ”Totta kai olisi hienoa, jos Saimalle perustettaisiin tämmöinen oma seura”. Näin tapahtui sitten.

Nousin näytelmän ”Tähtikeinu” aplodien jälkeen näyttämölle, esittäydyin ja sanoin, että kun tämä Lohja on, kuten kaikki lohjalaiset täällä tietävät, Harmajan suvun toinen pesäpaikka, jos näin voi sanoa, kysyisin teiltä, että jos perustaisimme tämmöisen Saiman Harmajan seuran, niin tulisitteko mukaan?

Sinä iltana saimme kokonaisen konseptipaperin täyteen lohjalaisten nimiä ja osoitteita: kyllä me tulemme mukaan! Marraskuussa sitten, marraskuun kolmantena päivänä 2003, perustimme Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkistossa Saima Harmajalle nimikkoseuran. Olin laittanut kaksi riviä Helsingin Sanomien Minne mennä -palstalle, ja siihen että perustetaan Saiman Harmajan seura siellä ja siellä silloin ja silloin, tervetuloa mukaan!

Otin mukaani kolme ystävätärtä, että varmasti voimme perustaa seuran, mutta paikalle pelmahti jostain 30 henkeä, ja me saimme siis seuralle aivan loistavan hallituksen siinä valituksi. Taisi mennä 5–6 vuotta, että yksikään henkilö siinä hallituksessa ei vaihtunut. Kaikki puskiivat vain tätä Saima-asiaa eteenpäin.

Saimahan oli siinä vaiheessa jo jossain määrin

unohdettu runoilija sillä tavalla, että totta kai me ja erityisesti meitä vanhemmat sukupolvet silloin tunsivat hänet, mutta nuoremmat eivät enää. Kysyin ihan vasiten tältä tämän päivän 18-vuotiaiden ryhmältä, että kuinka moni tuntee nimen Saima Harmaja: ei yksikään! Mutta tämän esityksen jälkeen se kyllä tunnettiin - ainakin nuoret näyttivät intensiivisesti kuuntelevan.

Mutta nyt vielä tähän ituhommaan. Me olimme tietysti kutsuneet Kirsti Topparin kunniavieraaksi perustamistilaisuuteen, ja niin hän sitten tuli – jo yli 80-vuotias silloin – käveli niitä pyöreiltä portaita sinne ylempään kerrokseen ja minä sitten ovella toivottamassa tervetulleeksi. Heti tietysti Kirstin tunsin, mutta hänen takanaan tuli sitten toinen, ehkä vähän nuorempi, kuitenkin harmaatukkainen rouva. Ja niin sitten toivotin tämä minulle tuntemattoman rouvan tervetulleeksi, ja sanoin nimeni, ja että olen tässä kokoonkutsujana ollut.

”... kyllä minä olen Itu Hento”

Hän katsoi minua ja sanoi sitten nimensä: Outi Piirto. Ja siinä vaiheessa minä rupesin tärisemään, koska tunsin ne naimisiin menneiden Harmaja-suvun jäsenten uudet nimetkin. Minä sopersin: ”Oletteko te --- oletteko te...” Hän katsoi minua ja sanoi hymyillen, että kyllä minä olen Itu Hento. Kyllä se oli erikoisimpia ja hausimpia esittäytymiskokemuksia, mitä koskaan olen kokenut. ”Minä olen Itu Hento”. Ja se piti kyllä paikkansa!

No sitten, mitä tulee Saimaan, niin Kirsti Toppari muisti aina tähdentää meille sitä, että vaikka tämä Saiman jälkikuva on ehkä liikaakin sellainen ikuisen kuoloon vaipuva, niin hän oli tavattoman haus-

ka koulutyttö.

Kirsti-sisar oli kymmenvuotias, kun Saima kuoli, mutta hän muistaa vielä monia hauskoja tapahtumia, kun Saima tuli koulusta kotiin ja varsinkin matematiikkatunnilta. Matematiikan inho ja osaamattomuus yhdisti minua Saimaan. Kun olin 15, olin ihan varma, että kuolen tähän. Tästä ei tule yhtään mitään: matematiikka puristaa minun päätäni ulkoa päin ja runot sisältä. Ajattelin, että minusta tulee suuri lyyrikko ja hienot runoni löydetään sitten kuolemani jälkeen. Se oli tämmöinen 15-vuotiaan unelma. Se oli kyllä ehdottomasti semmoinen asia, joka oli minulle ja Saimalle yhteinen samastumispiste niinkuin monilla muillakin Saiman lukijoilla.

Saiman isä Leo Harmaja sanoi, että voiko täällä meidän perheessä koskaan saada rauhassa syödä, koska Saima kertasi päivällispöydässä koulupäivänsä tapahtumia. Ja porukka nauroi, koko sisaruspar-

vi tietysti aivan hurjana. Tämä pitää aina muistaa. Puhelias Prätinä, se oli hänen lempinimensä luokallaan.

Oppituntien tapahtumat muotoutuivat hänen mielessään suuriksi draamoiksi ja Saima oli hauska, humoristinen ja vitsikäs. Myöhemmin sitten tapaamme hänet kivun ja tuskan kammiossa, jossa rakkauskkin tekee kipeää:

*Minun sydämeni helisee moukarin alla,
mitä kipeämmin lyöt, sitä syvemmin se soi.*

(ote runosta ”Taottu sydän”,
kirjoitettu 21.11.1931, s. 335).

Tässä nyt joitakin tällaisia ääripäitä.

Seuraava runo on **On maa**, joka on tavallaan, voisi sanoa, kuin Edith Södergranin, meidän loistava

ON MAA

On maa,
johonka unten jäljet katoaa.
Lähemmäs sitä askeleeni vie
jokainen tie.
Min täällä menetin, sen löydän sieltä,
mi täällä soperrusta, selvää kieltä
on maassa, missä harha hajoaa.

On siellä toivo totta, turhaa pelko,
salasta himmeimmästä kirkkain selko,
ja syvin tuska enin lohduttaa.
Kas, kyyneleet
nuo, joihin ovat kummunneet
poveni katkeruus ja raskaat surut,
on vuorilähde, josta voimaa juon.

Jos tuon
ma sinne halvan rakkauden murut,
käsiini jalokiviarre jää,
mi kimmeltää.

Ja vainajat
säteillen siimeksessä kulkevat
– oi ikävöity, vastassani lienet.
Ma tartun käteen, jok' on kylmennyt,
nään hymyn, jonka laskin hautaan varmaan.
Sylliini siellä lapsen armaan,
min kasvot pienet
On täällä kiellety.

On maa,
Johonka kaikki polut katoaa.
Ken siellä on, ei katso heijastusta,
mi meitä valaisee, kun tie on musta.
Hän katsoo silmiin itse Olevaa.

On Rauhan maa.

8.–9.12.1936

suomenruotsalainen aiempi runoilija, jota Saima kovasti ihaili. Hänellähän on Landet somicke är, kaipaan ”Maahan, jota ei ole”, kuten Uno Kailas sen käänsi.

Tämä on Saiman vastaus Edith Södergranin runoon. Ehdottomastihan se on Saimalta jonkinlainen taivaskuvitelma, kirjoitettu niinkin myöhään kuin ennen joulua 1936, kun hän sitten huhtikuussa 1937 kuoli. Tässä runossa on koko elämä:

”Hän katsoo silmiin itse olevaa. On rauhan maa”. Tässä on koko perheen mukana ja myös epäonnistunut rakkaustarina, ja sisaren kuolema. Tässä on se pieni Outi, jota Saima ei koskaan voinut lähestyä, koska basillivaara oli niin suuri.

Harmajan perhe asuu tänäkin päivänä tässä samassa Harmajan kodissa Helsingissä Kasarmikadulla, myös tämä pikku Outi, Itu hento. Sinne laitettiin

pieni sivuhuoneisto, ja siihen ovi, jossa oli ikkuna. Siitä Saima saattoi katsoa, miten kotiin oli hommatu hoitaja hoiti tätä pientä lasta.

Pieni Outi otti hänet, toki myöhemmin, mutta aivan tämän pienen lapsuuden ajan, kun Yrjö Talvitién lääketieteen opinnot, tämän isän opinnot, olivat kesken. Laura ja Leo ottivat tietysti tämän pienen Oudin perheeseensä. Hän oli siellä kolme–neljävuotiaaksi asti. Yrjö Talvitie meni ymmärrettävästi joskus myöhemmin naimisiin. Oudilla on sisar- ja velipuolia. Mutta Laura toimi ikään kuin äitinä, vaikka oli mummi.

Viimeisiä runoja: Ensimmäinen kevätpäivä

Sain tämän runon omalta äidiltäni, Saima-rakkaute-
ni sytyttäjältä aina syntymäpäivälahjakseni, joka on

seuraava päivä, 31.3. Nyt kun äiti on ollut kuolleen jo kauan, sisareni otti hoitaakseen tämän runon lausumisen tai lähettämisen minulle. Varmaan saan tämän lapsenlapsiltanikin toivottavasti vielä joskus. Tämä on niin tyypillistä Saima-kieltä – väreily yllä pihan: ”Pieni talvilintu livertää uusin äänin, /uupumatta ihan.” / Puun oksat näyttävät hopeisilta. Siellä on valo, joka kätkee hymyään sädehuntuises-
sa hämärässä. Se on Saiman viimeisiä runoja, hän kuoli kolme viikkoa myöhemmin, kuolinpäivä on 21.4.1937. Vuonna 2013 vietimme hänen 100-vuotisjuhlavuottaan. Meillä oli silloin aika paljon ohjelmaa ympäri Suomea. Kemijärveltä asti tuli tieto, että heillä on Saima -lausuntailta ja tervetuloa. Kävinkin siellä juhlapuhujana silloin.

Järjestimme äänestyksen seuran jäsenille: mikä on Saiman koskettavin tai eniten mieleen jäänyt runo? Mietin, että siinä on kaksi mahdollisuutta. Se on joko Rannalla, tai sitten tuo On maa, jonka löydämme niin usein kuolinilmoituksista.

Rannalla – maailmankirjallisuuden upeimpia

Rannalla voitti aika selvästi. Se johtui varmaan siitä, että meillä oli silloin vähän nuorempaa jäsenkuntaa kuin nyt. Olen kerran aiheuttanut pienen järkytyksen keskustellessani tästä runosta, tai painottaessani sen merkitystä. Minun mielestäni nimittäin tämä on rakkausrunona yksi maailmankirjallisuuden upeimpia – joka tapauksessa se on suomalaisessa kirjallisuudessa ylittämätön. Olkoot vain Eino Leino ja muut, mutta Saimalla on kahdessa pienessä säkeistössä kaikki, mitä rakkausrunoon tarvitaan.

Kirsti Simonsuuri, hieno kirjailija, vuonna 2019 edesmennyt, oli uudestaan kääntänyt Shakespearen sonetit, koska ne olivat Paavo Cajanderin jäljiltä

ENSIMMÄINEN KEVÄTPÄIVÄ

Ensimmäinen kevätpäivä jää
vielä väreilemään yllä pihan.
Pieni talvilintu livertää
uusin äänin, uupumatta ihan.

Hopealta kuori oksien
hohtaa hämyyn tihetessä hiukan.
Keveä on ilma hiljainen.
Kaikki aarteet elämäni niukan,

kaikki armo, minkä ikänään
sydän omisti, lie läsnä tässä:
valossa, mi kätkee hymyään,
sädehuntuises-
sa hämärässä.

30.3.1937

RANNALLA

Ihanat vaaleat pilvet
liukuvat taivaalla.
Hiljaa ja lumoavasti
laulaa ulappa.

Aaltojen hyväilyistä
hiekkä on väsynyt.
Tulisit aivan hiljaa,
tulisit juuri nyt –

17.3.1930

Saima 100 -juhlavuonna 2013
Saima Harmaja -seurassa ”Rannalla”
äänestettiin Saiman koskettavimmaksi runoksi

ehkä hieman vanhahtavaa kieltä jo 1980-luvulla. Minä sanoin vain reippaasti, että Saiman Rannalla on kyllä niin loistava rakkausruno, että se pesee kyllä Shakespearaan sonetitkin. Kirsti Simonsuuri hiukan ehkä kohautti kulmakarvoja, että aha, sä olet tota mieltä. Minä sanoin, että joo, kyllä.

Sanoin aikaisemmin, että Saiman Harmajan jälkikuva on jäänyt sellaiseksi aina ja ikuisesti kuoloon vaipuvaksi ja suureksi tragediaksi, jota se tietysti onkin. Mutta niin kuin hänen sisarensa Kirsti Toppari sanoi: muistakaa, että Saima oli hauska koulutyttö. Tämä sama nuori tyttö kirjoitti sitten hyvinkin humoristisesti päiväkirjoissaan ja suhtautui jopa sairauteensa hirttehisesti. Se oli varmaan myöskin tapa käsitellä vaikeaa asiaa.

Saima nimitti itseään sairaalakirjeissään Typpi-Saimaksi. Keuhkojen ns. typpettäminen tuli tuberkuloosin parannuskeinoksi ennen penisilliinin keksimistä ja käyttöön ottamista. Taisi olla niin, että keuhkoista imettiin ilma pois tai jotain sellaista ja pantiin kylkiluiden välistä ohut neula. Toimenpide

oli kivulias ja tehtiin ilmeisesti ilman puudutusta.

Saimalla oli erittäin hyvä suhde isosiskoonsa Outiin, mutta myös veljeen, Tapaniin. Heillä on hieno ja hauska kirjeenvaihto, josta Kootuissa runoissakin kerrotaan. Saima veisteli vitsejä Tapanin kanssa ja tämä kirjoitti hänelle: ”**Millä Saima sitten leuhkis, jollei Saimaa vaivais keuhkis**”. Se oli tämmöistä sisarusten välistä naljailua.

Saima oli innokas koulutyttö, joka otti reippaasti kantaa ajan ilmiöihin: hän eli reipasta elämää luokkatoveriensä kanssa aina kun ei joutunut sairaalaan tai hoitokotiin. Perheessä tietysti vanhemmat, erityisesti äiti, olivat huolissaan, kun tyttö ei jaksanut matematiikkaa. Sekin mielestäni yhdisti meitä, että olen matemaattinen idiootti.

Saiman esitelmä luokkatovereilleen

Saiman kouluaikana piti yo-kirjoituksissa suorittaa matematiikka, minun aikanani se ei onneksi ollut pakollista. Onneksi koulu on jo takana. En ikinä

pääsisi enää ylioppilaaksi. Vieläkin näen joskus kauhu-unia, että olen matikan tunnilla. Luokkatovereidensa Prätinäksi kutsuma Saima piti luokalleen esitelmän, josta hän kertoo näin:

”*Luin juuri kirjan Hieno nainen. Epäilemättä siinä on paljon hyviä neuvoja, ja hassunkurinen se kyllä on. Tuon kirjan perusajatuksena on, että naisten maailma on mies. Se on ainoa, mille nainen viittsii näyttää sulojaan. Ainoa, joka kiinnittää hänen mieltään, ainoa sisällys hänen elämässään. Hieno nainen, joka ainoana harrastuksena on sukupuoli!*”

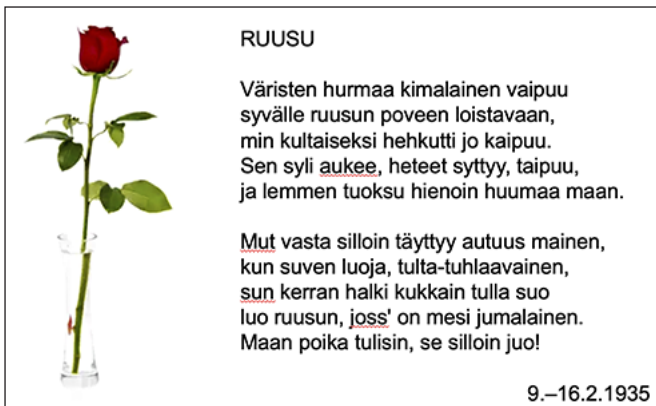
Ja Saima jatkaa: ”*Ui jukuli, sellaisesta hienosta naisesta en antaisi viittä ja puolta penniäkään. Nainen enempiä kuin mieskään ei voi olla hieno, ellei hänellä paitsi viehätyskykyään ja aistiaan ole monipuolinen sivistys, syvä luonne ja suuret harrastukset.*”

Kun tuota äskeistä aikanani ehkä noin 15-vuotiaana luin, tulin siihen tulokseen, että on pyrittävä viehätyskykyyn ja -aistiin, monipuoliseen sivistykseen, syvään luonteeseen ja suuriin harrastuksiin. Ei mikään huoino elämännäkemyks.

Entä oma ensimmäinen esitelmäni koulussa? Sen aiheena oli tietysti Saima Harmaja.

Entä se toinen Saima? Runoilijakutsumuksestaan varma, haaveellinen, kirjoittamisessaan intohimoinen, myrskyisästi edestakaisin ylös vuorille ja alas alhoon matkaava tyttö, joka aiheuttaa tässä lyyriksessä kiihkossään suuria ongelmia perheelleen. Tyttären äidistä kun tuntuu, ettei lapsen terveys kestä, että hän kerta kaikkiaan murtuu intonsa ja intomiehisyytensä vuoksi.

Murrosikäisen maailmantuskaako se oli? Sitäkin. Mutta mitä kummallista siinä on? Kaikkina aikoina nuori ihminen kysyy ja kyseenalaistaa: kuka minä

RUUSU

Väristen hurmaa kimalainen vaipuu
syvälle ruusun poveen loistavaan,
min kultaiseksi hehkutti jo kaipuu.
Sen syli aukee, heteet syttyy, taipuu,
ja lemmen tuoksu hienoin huumaa maan.

Mut vasta silloin täytyy autuus mainen,
kun suven luoja, tulta-tuhlaavainen,
sun kerran halki kukkain tulla suo
luo ruusun, joss' on mesi jumalainen.
Maan poika tulisin, se silloin juo!

9.–16.2.1935

olen, mikä minusta tulee, mitä on maailma, mikä minua odottaa, kohtaanko rakkauden, ja millainen on tulevaisuuteni? Saima kirjoittaa keväästä, joka herää maaliskuussa ja joutuu takatalven uhriksi, ja nuoruudesta, joka riutuu kaihoon ennen kesää.

Saima odotti rakkautta ja kyllähän se sitten loppujen lopuksi tuli, ylioppilaskeväänä 1932, jolloin ilmestyi Saiman ensimmäinen runokokoelma Huh-tikuu. Samalla hän tapasi päiväkirjassaan esiintyvän J:n, Jaakko Holman. Yllä oleva Ruusu-runo mielestäni kertoo siitä toisesta Saimasta aika paljon.

Saima Harmajan runojen hienovireisyyden takana huokuva eroottinen voima on saattanut olla joillekin mieslukijoille hänen aikanaan jopa pelottavaa. Saiman aikaan nuorten naisrunoilijoiden ei odotettu kuvaavan suoraan seksuaalisuuttaan tai erotiikkaa. Nykyisin se on monien nuorten naiskirjailijoiden myyntivaltti.

Silti Saiman runot ovat monesti kiihottavampia kuin suorasukaiset kuvaukset. Ne antavat tilaa mielikuvitukselle:

*Väristen hurmaa kimalainen vaipuu
syvälle ruusun poveen loistavaan,
min kultaiseksi hehkutti jo kaipuu.*

Siinä ei puhu mikään hentoinen tyttönen, vaan jo aikuistunut nuori nainen (– miten sanoisin) muotopuolesta rakkaudestaan. Hän on kirjoittanut ruususta rakkauden kuvana, ja kirjoittaja ei ole kalvakka, ei teinityttö, eikä hentoinen. Kun Saima Harmajan ”sitä oikeaa” etsivä nuori nainen sitten loppujen lopuksi tapasi tämän rakkaudellisen kohtalonsa, niin rakkauden korkea veisu alkoi soida hänen säkeissään.

Tästä sitten onnettomaksi kääntyneestä ensilemmestään Saima loi mielikuvituksensa voimalla runoilijan rakkaustarinan, josta löytyvät kaikki tunteet, tosirakkauden vuoret ja laksot. Kokemus oli eräänlaista käyttöpääomaa runoilijan työlle. Saima rakastui paitsi tähän poikaan, myös rakkauteen, kuten kuka tahansa nuori tyttö.

Senpä vuoksi hänen runonsa ja päiväkirjansa puhuttelevat aikakaudesta riippumatta minuuttaan ja vastapariaan etsivää nuorta ihmistä niin eilen kuin tänäänkin. Moni ”sitä oikeaa” etsivä nuori tyttö jakaa Saiman tunteet, kun poikaystävä unohtaa treffit uimakilpailujen takia, niin kuin Saiman kohdalla tapahtui, tai mielummin lähtee pelaamaan tennistä, kuin kävelyllä tytön kanssa käsikynkkää Helsingin Kaivopuistoon.

Reipas kauppatieteitä opiskeleva urheilijanuorukainen tämä Jaakko ja henkevä, sairasteleva, temperamentikas runoilijaneito Saima – kovin paljon yhteistä heillä ei ollut...

Muotopuoli rakkaustarina

Näin todellakin oli, kovin monta yhteistä nimittäjää ei ollut. Silti Saima Harmaja tulkitsi suhteen kirjallisen ylepästi. Ja vaikka Saiman jo kauan päiväkirjoissa näkyvissä ollut rakkauden kaipuu näkikin

suhteen toisessa osapuolella kaikkea muuta kuin runollisen kohteen, niin itse tunne on vahva ja väkevä. Kuitenkin tämän muotopuoli rakkaustarina kesti kolmisen vuotta ja kulki sitten kivulloisesti kohti päättymistään. Viimeisessä keskeneräiseksi jääneessä kirjeessään maaliskuussa 1937 Saima kertoo sulhasensa jättäneen hänet.

Korkea-arvoiset kirjallisuudentutkijat määrittivät aiemmin: ”Saima Harmaja on sellainen teinityttöjen runoilija, siirrytään nyt vähän suurempiin nimiin.”

Siitä suuttui meidän aikamme dekkarikirjailija Leena Lehtolainen joitakin vuosia sitten kertoessaan oman nuoruutensa ihailusta Saima Harmajaa kohtaan - ihailu ei toki loppunut nuoruuteen. Leena Lehtolainen sanoi, että on kummallista, kun Saimasta puhutaan alentuvasti teinityttöjen runoilijana ja kysyi, mitä pahaa teinityttöissä muka on!

Saima kirjoittaa: ”Sulhaseni hylkäsi minut siskoni kuoltua.” Tunteet purkautuvat vaikkapa runossa Unohdus, joka on kirjoitettu joitakin viikkoja ennen kuolemaa ja löytyi postuumisti luonnosten joukosta samoin kuin muun muassa runo Rakas kuolema (s. 548):

*Minä, jolta sydämen
veisti armas lastuiksensa–
palaamaan ne viskaten
lämmittelä miehuutensa...*

(ote runosta ”Unohdus”, kirjoitettu 1937 s. 524)

Näin hän kirjoittaa rakkaustarinan loppumisesta. Tämä jälkikuva menneestä rakkaudesta löytyy myös aiemmin tässä esityksessäni mainitsemastani runosta On maa:

*Jos tuon
ma sinne halvan rakkauden murut,
käsiini jalokiviaarre jää,
mi kimmeltää.*

(ote runosta ”On maa”, kirjoitettu 1936, s. 541)

Saiman runoista löytyy kasvavan nuoren mielialojen ailahteluja, tunnemyrskyjä, kärhämää vanhempien kanssa, joille Saiman runoinnostus näyttäytyy hermostoa koettelevana ilmiönä. Kaikessa tällaisessa lukija voi tunnistaa oman nuoruuteensa vastaavat vaiheet, oman itsen etsinnän, ja miten hankalaa se joskus on. Nämä tutut tunnot puhuttelevat myös tämän päivän nuorta lukijaa. Nimikkoseurassamme 2000-luvulla tehdyn työn yli 20 vuoden aikana on

löytynyt säveltäjiä, lausuja, näyttelijöitä ja muusikoita, jotka ovat innostuneet ottamaan Saiman omakseen.

Jospa Saimaa olisi käännetty isommille kielille! Ruotsin kielelle on käännetty ”Tidig kallelse”, ”Varhainen kutsumus”. On myös joitakin englanniksi käännettyjä runoja ja pari venäjäksi, mutta saksaksi en ruvokäännöksiä ole vielä löytänyt. Viroksi on runoilija Mari Under kääntänyt muutaman runon.

Saima Harmajan 8–23-vuotiaaksi asti pitämät päiväkirjat ovat niin upea dokumentti pienen tytön kasvusta nuoreksi naiseksi, että eri sukupolvien ja aikakausien nuoret tytöt tunnistavat yhä itsensä noista 1920- ja 1930-luvulla kirjoitetuista merkinnöistä. Itse asiassa voi kysyä, onko meillä tai muuallakaan yhtä pätevää kirjallista esitystä lapsen kasvuvaiheista aikuisuuteen.

Vertaus Anne Frankin päiväkirjaan

Mietin tätä kovasti ja omaan mieleeni nousi jo vuosia sitten toinen vastaava esimerkki ihan toisenlaista oloista, Anne Frankin päiväkirja. Vaikka tämä voi kuulostaa ehkä jossain määrin yllätykselliseltä tai kaukaiselta, niin vertailu ei ole niin kaukaa haettu kuin ensikuulemalta voi tuntua.

Kirjallisina tuotoksina ja ikäkausikuvauksina Saiman ja Annen päiväkirjat ovat ällistytävästi samalla viivalla. Ne ovat samaistumiskohteita kasvamisensa kanssa kipuileville nuorille aina ja kaikkialla. Kummallakin oli kuoleman uhka silmiensä edessä, joskin eri syistä, kuten tiedämme. Kumpikin oli kirjallisesti lahjakas. Murrosiän myrskyt nousivat molemmilla kritiikiksi vanhempia kohtaan, ja ensirakkauden kokemuksin on yhteinen sekä Saimalle että Annelle. Tämä oli minusta jollain tavalla ikään kuin ilmiselvää.

Viereisessä ylioppilaskuvassa on Pilvinen päivä ja Sininen ilta
Runo Kevät on kirjoitettu toukokuussa 1931 palatessa tuberkuloosisairaalan röntgentutkimuksesta. Silloin Saima Harmaja kuuli tutkimuksen tulokset.

Kevät

*Tulen kuoleman varjon maasta,
tulen iltaan vaaleaan.*

*Näin mykkänä: vihreä huntu
on tullut ja kietonut maan.*

*Ja on tuulta ja tuoksua lauhaa,
ja linnunlaulua soi.*

*– kun omassa rinnassani
sydän kuoleva vaikeroi.*

PILVINEN PÄIVÄ

Valkea hämärä peittää
suvista taivasta.
Kukkien lempeä hehku
hohtaa nurmella.

Hyvä on ihmisen olla
sylissä vihreän maan.
Nurmelle lämpöiselle,
apilan huountaan

suloista painaa päänsä
pienen ihmisen.
Valkean pilven valoon
nukkua huooten.

15.7.1931

SININEN ILTA

Sininen, rannaton ilta
kevään varhaisen.
Aavoilta kohoilevilta
tuulee kylmeten.

Etäällä ulapalla
laivat jyskyttää.
Ritisten jalkojen alla
särkyä hauras jää.

*Oi ei! tämä maa on kaunis!
Tämä on ja pysyy ja jää.
Se mikä on iskenyt minuun,
ei voi tätä järkyttää.
Tämä heleä kosteaa multa,
tämä kirkkaus loppumaton,
se ei välitä, välitä, vaikka
joku sydän murtunut on. (s. 322)*

Sitten ollaan sairaalassa:

*Minun selkäni takana yskii
kuoleva ihminen.
Minä en ole kuollut vielä,
minä elän ja vapisen.*

(ote runosta ”Sairaalassa”,
kirjoitettu 1931, s. 326)

Elämäkerran kirjoittajan rinnakkainen kohtalo

Joillakin meistä kuolema on silmien edessä. Elämäkerran tekijällä ja kirjailijalla Ritva Ylösellä on ollut ällistytävästi samanlainen kohtalo kuin Saiman perheellä ja Saiman äidillä Lauralla. Kun Lauran ja Leon lapsista kuoli neljästä kolme, niin Ritva Ylösen kohdalla, hänellä oli kolme lasta, ensimmäinen seitsemänvuotias poika ajoi pulkalla auton alle ja kuoli. Ritva kertoi, että hän ei selvinnyt siitä millään. Hän luki vuoden Saiman runoja. Hän purki siihen kaiken, mitä ikinä voi olla. Kun vuosi oli kulunut, hän pani kirjan takaisin kirjahyllyyn.

Nyt se oli tehnyt tehtävänsä ja hän pääsi jälleen eteenpäin. Kului joitakin vuosia ja tuli toinen auto-

onnettomuus, jossa meni hänen tyttärensä, tyttären lapsen ja vävympojan. Ainoa, joka jäi, oli yksi lapsen lapsista, joka on Ritvan kallein aarre.

Hänellä on vielä yksi poika, jolla on perhe ja niin pois päin. Ritva Ylönen halusi tehdä tämän Laura-kirjan (”Järjellä ja tunteella” – Laura Harmajan traaginen elämä) sen vuoksi, että hän selvisi tästä kaikesta, kun Laura Harmajakin oli jollakin tavalla selvinnyt. Onko Laura Harmaja ollut yhtä itsepintainen ja yhtä päämäärätietoinen? Hän purki kaiken tuskansa työhön ja omaan kotitaloustutkimukseen.

Ei ihme, että Laura Harmaja ei ehtinyt väitös-kirjaansa tehdä. Näin hänestä ei koskaan sitä tullut kotitaloustieteen professoria. Vaikka hän loppuelämänsä piti luentoja ja alan professuuria ei vielä ollut, hän piti ne professoriluennot.

Nyt sitten seuraa credo tässä hommassa. Katsoin kelloakin ja te olette ihanasti kuunnelleet. Halusin tämän toisenkin sisaruksen, tai kolmannen itse asiassa, kun Outi kuoli ensin, Saima kuoli sitten, ja sitten Tapani, joka koki kohtalonsa hävittäjäalentäjänä Viipurinlahden jäällä.

Tapanihan kirjoitti aika paljon silloin lentämisestä, maanpuolustus, nuoriso -nimiseen lehteen ja lisäksi artikkeleita, ja vähän poikien seikkailukertomuksia, jos näin voisi sanoa, kaikki nimenomaan lentämisestä. Oliko sisarusten välillä ehkä sanaton sopimus, että Tapani ei astu lyriikan puolelle, että se on ikään kuin sisarreviiriä? Kirsti Toppari oli kymmenvuotias Saiman kuollessa ja sanoo, että hän ei oikein osaa vastata tarkasti kysymykseen, mutta saattoi hyvinkin olla näin. Tapani oli lahjakas kirjoittaja ja kirjoitti omista mielenkiinto-asioistaan paljon, ja oikein hyvin. Tapanin Pilven veikot on

erinomainen elämäkertateos.

Kun Tapani Harmaja oli palannut tammikuun 1940 alussa tuomasta lentokoneita Ruotsista meille taisteluihin, hän pääsi itse rintamalle. Hän soitti kotiin tammikuun lopulla 1940 ja sanoi kirjoittaneensa runon. Hän luki sen vanhemmilleen.

Silloisissa olosuhteissa runo saattoi olla enne. Miksi tämän nyt sanoisi? Ihmisen on pakko kuvitella, miten tässä käykään. Tämä on minusta todella hieno runo ja koetan lukea sen tähän loppuun. Siinä on muun muassa tämä sana, rauhan maa, joka on sieltä siskon runosta varmasti ihan tarkoituksella kauniisti lainattu, jos näin voi sanoa:

Sotalennolla iltahämärissä

*Pilvien meri makaa, allaan pimeä maa,
mutta pilvien takaa aurinko leimuaa.
Alhaalla yö sodan musta, ylhäällä kuulakas seis,
tykkien julistusta et tunne sydämmees.*

*Ei sodan painava taakka mieltäsi ahdistaa
jaksa pilvissä saakka, siellä on rauhan maa.
Kesän kosketus lauha talven taivaalla on,
iankaikkinen rauha, hyvä ja loppumaton.*

*Mutta mielesi havaa, mitä uneksit, mies,
jollat silmiäs avaa, tähän päättyy sun ties.
Jossakin väijymässä vihollisesi on,
niin kuin itsekin tässä väijyt, sä onneton.*

Siinä on ehdottomasti sama herkkyys kuin mitä Saiman runosta löytyy, kirjoitettu 20. tammikuuta ja kohtalo tuli sitten 1. helmikuuta. Sitten on vielä tässä ihan pieni runo.

Prätinä oli Saiman siviiliminä, hänen toinen minänsä. Mutta kyllä sieltä jotain löytyy myös, ja tämä on minusta niin hauska, että otan loppuun tämän Laulun pienestä enkelistä. Se on koskettava tarina.

Tämän ajatuksen halusin jättää teille. Olkaa hyvä ja kiitokset.

LAULU PIENESTÄ ENKELISTÄ

Olin Jumalan pieni enkeli,
vähän ylpeä oikeastaan.
Minä katselin salaa hymyillen
alas tähdistä kansaa maan.

Olin Jumalan pieni enkeli,
mutta hyvin oikullinen.
"Käy korviini", usein huokailin,
"humu mahtava taivaitten."

Niin vihdoin Jumala vihastui
minut heittäen taivaasta.
Läpi äärettömyyksien putosin
sydän kurkussa.

Ja silmin kauhusta suljetuin
jäin maahan makaamaan,
– ei siellä elää, käsitin sen,
voi enkeli milloinkaan

ja kärsin ja odotin kuolemaa,
joka viipyi, viipyi vaan.
Niin kunnes vaaleten ymmärsin:
voin elää päällä maan!

Minä itkin ja huusin, ja lopulta
luo ihmisten taivalsin,
söin, rauhotuin, irrotin siipeni pois
ja voin mitä parhaimmin.

1930

**Seuraavalla sivulla Päivi Istalan esityksestään kirjoittama
ennakkojuttu edellisen aamun Hämeen Sanomiin 13.5.2024**

”Salaista valoa täynnä” – näkymiä Saima Harmajan runouteen

Viime vuonna tuli kuluneeksi 110 vuotta monien sukupolvien rakastaman runoilijan Saima Harmajan (1913–1937) syntymästä. Juhlavuosi näkyi monin tavoin sekä runoilijan kotikaupungissa Helsingissä että hänen sukunsa kesäseudulla Lohjalla.

Vuonna 2003 perustettu Saima Harmaja -seura järjesti juhluvuonna useita runo- ja musiikkikonsertteja sekä muita tapahtumia ja valotti runoilijan elämää oman aikamme perspektiivistä.

Nuorena kuolleen 1930-luvun runoilijan tuotanto on 2000-luvulla löydetty uudelleen: tämän ajan nuoret säveltäjä-, lausuja- ja muusikkopolvek ovat tarttuneet hänen säkeisiinsä ja luoneet niille tuoretta tämän ajan esityskiel-tä.

Nuoruuden, rakkauden, luontoelämysten ja myös elämän- sekä kuolemanläheisyyden täyttämä runotuotanto ei olekaan häipynyt jonnekin ”lyriikkataivaaseen”, vaan uudet tekijät ovat tajunneet Harmajan runoissa olevat ideat ja innostuneet niistä.

Saima Harmajan runossa *Herääminen* ”...on salaista valoa täynnä / vesi, taivas ja tuulet sen”. Hänen runoissaan ”päivä paistaa läpi syvyyden”, valo on verhoutunut, katsojan näkymä maisemaan on hunutettu, pilvet uivat aalloilla, kirkkaus hohtaa kuin verhon takaa, runoissa on kultaista sumua, tomua tai hämyä. Puutarhat kukkivat, vesi päilyy, mutta heleästä mullasta ”tuhat itua vavisten syöksyy haudastaan”.

Runoilija Saima Harmaja (1913–1937).

Näitä kauneusnäkyjä vasten näkyy kuitenkin toisenlainenkin ote: hurja, rakastava, ehdoton, aistillisesti rohkea, sensuelli – pa kirjoittaa. Runon minä on noita, joka kirjoittaa ”vaviskaa minun edessäni, oi ihmiset. Kun minä nostan lumotun sauvani, / tottelee minua kaikki maailmassa”.

Tai kun runo valvoo ja odottaa ihmettä, se toteutuu kerran, sadan vuoden kuluttua: ”Älkää sanoko minulle, ettei sitä ole! / Minä olen äärettömän nuori / enkä ole vielä nähnyt mitään, / ja siksi minä tiedän enemmän kuin te!” Siinä puhuu uhmakas, sisäistynyt kutsumustietoisuus, runoilija, joka tietää mitä tahtoo.

Saima Harmajan runoilijami-nään kuuluu saumattomasti hänen lyhyen elämänsä peruspilari eli hänen lapsuudenperheensä.

Hattulan puheillassa sivutaan myös muun muassa Saiman veljeä, Tapani Harmajaa

sekä Saiman äitiä, Lauraa, Suomen kuluttajaliikkeen edelläkävijää.

Tapani Harmaja tapasi kohdaltansa hävittäjälentäjänä talvisodassa. Laura Harmaja taas oli huomattava tiedenainen, kansantaloustieteilijä, joka sai perustetuksi Helsingin yliopiston kodin taloustieteen oppituolin. Oppiaine tunnetaan nykyään nimellä kuluttajaekonomia.

Päivi Istala

Kirjoittaja, toimittaja ja Saima Harmaja -seuran puheenjohtaja Päivi Istala esiintyy Jaakko Juteini -seura ry:n kutsumana Hattulan Juteinitalolla tiistaina 14.5.2024 kello 18 aiheenaan ”Salaista valoa täynnä...” – runoilija Saima Harmajan lyhyt elämä 1913–1937.

”

Puutarhat kukkivat, vesi päilyy, mutta heleästä mullasta ”tuhat itua vavisten syöksyy haudastaan”.